

Aeniedimmie

Gellieh tjielth jih skuvlh eah maehtieh dej nasjovnelle unnebelâhkoej nuepieh dejtie vedtedh juktie sijjen kultuvrh jih gielh evtiedidh. Gyhtjelassem daamhtah vaenie prioriteereme jih guktie diedtem jukadidh ij leah tjielkes, bene hov aaj buerie vuesiehtimmieh gââvnesieh. Vaenie lohkehtëjjah stoerre dâeriesmoere mij giêhtjedimmie vuesehte maam Skuvlegiêhtjedimmie dorjeme ôöhpehtimmeste dennie nasjovnelle unnebelâhkoegieline.

Sveerjesne vijhte byjjes nasjovnelle unnebelâhkoegielh: sâevmien, jiddishe, meänkieli, romani chib jih saemien.

Skuvlegiêhtjedimmie lea giêhtjedamme guktie tjielth jih skuvlh sijjem diedtem buektehtieh ahte ôöhpehtimmien dejnie nasjovnelle unnebelâhkoegieline bijre biëvnedh jih aaj dam faaledh. Giêhtjedimmie 34 tjieltide jih vijhte guektiengieline darjoemidie abpe laantesne dijpie. Reektehtsen ulmie ij leah siejhme guvviem vedtedh fâantojste dej nasjovnelle unnebelâhkoej nuepijste sijjen gielim jih kultuvrem evtiedidh. Mohte dejtie mejstie destie bâeteme vuesehte seammalaakan guvviem goh gellie giêhtjedimmieh aarebistie. Jis sîjtht bihkedimmiem vuejnedh guktie giêhtjedimmiem lij dorjesovveme vuertesjh dle *Vuekie* jih *tjirrehtimmie*

Giêhtjedimmie vuesehte learohkh eah dam nuepiem âadtjoeh sijjen nasjovnelle unnebelâhkoegielim lieredh jih evtiedidh guktie lea ussjedamme. Buerkiestimmie disse lea sôokes guvvie gellie fâantoejgujmie mah ektiedimmesne juhtieh ovmese daltesisnie.

Gellie tjielth eah daajroem utnieh dej nasjovnelle unnebelâhkoej bijre

Jeanatjoemmes tjieltijste (19 dejstie 34) nâekies daajroem utnieh man bijre maam dijpie dejtie nasjovnelle unnebelâhkojde jih dej giële-evtiedâmman. Dihte daajroe mij gââvnese ij daamhtah naakenh tsevtseme vadta learohki nuepide sijjen nasjovnelle unnebelâhkoegielim lieredh. Îetniengiële-aamhtesen marginaliseringe-voete jih nâekies vuajnoe gellienvoeten kultuvride maahta aaj tsevtsedh guktie tjielth dej learohki nuepide ôöhpehtëmman gietedieh. Histovrijen skaamoe jih skâaltoe unnebelâhkoegielaide soptsestidh maahta aaj tsevtsedh.

Seammamieresne hov giêhtjedimmie vuesehte ahte gellie tjielth buerie-laakan vuajnoem utnieh disse ahte learohkh nasjovnelle unnebelâhkojste ôöhpehtimmiem âadtjoeh sijjen gieline. Vuesiehtimmien gaavhtan daate hov vâäjnoe akten mietiehtihks vâäjnoen mietie guktie krïebesjem gietedidh ahte learohkh edtjeh maadth- daajroem giëlesne joe utnedh¹ Daamhtah meala ahte gaajhk learohkh mah îetniengiëlen-ôöhpehtimmiem aktene nasjovnelle unnebelâhkoegiëlesne vaajtelieh aaj reaktam utnieh disse, saakt mij maahtoedaltesisnie giëlesne leah.

Ij nuekies buerie biëvnesh ôöhpehtimmien bijre mij nasjovnelle gieline

Daate giêhtjedimmie hov guvviem jââhkesje maam Skuvlegoevtesen vuesehte sijjen giêhtjedimmie govhte jaepien juassah ahte biëvnesh ij nuekies hijven jih aaj aehpies jaksedh² Gellieh tjieltine biëvnesh faatoes dej sjïere njoelkedassi bijre mah ôöhpehtimmen bijre nasjovnelle unnebelâhkoegieline. Jih gosse biëvnesh gââvnesieh, v.g tjielten gâetiesâjrosne, dle daamhtah bâajhtode.

¹ 10 kap. 7 § sköllagen

² Skolverket 2005

Nåekies goerehtimmie learohkij gieledh vaaromistie sjáda tjielth daamhtah eah daejrieh gieh learohkh reaktam utnieh ööhpehtämman nasjovnelle unnebelåhkojne, jih daam Europaraerie aaj gellien aejkien laejhteme.³

Ïetniengielen ööhpehtimmie ij nuekies

Maahte gaajhk ööhpehtimmie nasjovnelle unnebelåhkoegieline lea ïetniengiele-ööhpehtimmien mierien sjsjnjilise, jih dihte daamhtah vadta 40 – 60 min våhkosne. Guektien gieline ööhpehtimmie, mij Europaraerie säjhta utnedh, ij jallan gååvnesh. Buerkiestimmie disse pråvhka daamhtah årrodh ahte feerh vaenie learohkh. Ajve 3 dejstie giehtjedamme 34 tjieltijste guektien gieline ööhpehtimmiem faelieh, jih dejstie jis barre akte mij nasjovnelle unnebelåhkoegielesne. Naan vielie tjielth aaj aajneskuvlem åtna mij guektiengieline ööhpehtimmiem faala sveerjen- jih såevmen gielesne.

Njoelkedassi mietie ïetniengiele-ööhpehtimmie maahta aaj "gieleveeljeminie" (språkval) jallh "learohken veeljeminie" (elevens val) faalesovvedh, mohte daate mahte ij gåessie deahpedh.

Ij nuekies prijoriteme gyhtjelasse gellie tjieltine

Giehtjedimmie vuesehte ïetniengielen-ööhpehtimmiem daamhtah, jih spesifijhkeles ööhpehtimmie nasjovnelle unnebelåhkojne, ij leah priojiteereme gyhtjelasse tjieltine. Nåekies ïedtjh mohte aaj dåeriesmore lohkehtåjjah gaavnedh maahta sjiekh disse årrodh. Ajve 6 dejnie 34 tjieltine ïetniengiele-ööhpehtimmiem vierhtiedamme sjidtedh systematihkeles maahtoebaarkosne, mohte dellie eah nasjovnelle unnebelåhkoegielh sjiere bihkedamme sjidth. Dannasinnie ij daajroeh gååvnesh guktie ööhpehtimmiem dejnie nasjovnelle unnebelåhkoegieline evtiedidh.

Ovtjielkes diedtejoekedimmie

Ïetniengiele-ööhpehtimmiem daamhtah bygkeles öörnesovveme ulmine buerie hoksehtimmiem faaledidh rekovride, lohkehtåjjide, learohkidie, jih eejhtegidie. Gellie rektovrh jiehtieh dah domtoeh stoerre dåarjehg destie byögeles ïetniengielegoevtesistie. Mohte daate vuekie öörnedh maahta aaj ovtjielkes diedtejoekedimmiem jih nåekies gaskesadtemem vedtedh dan byögkeles goevtesen jih skuvli gaskemsh, maam giehtjedimmie vuesehte. Skuvlegiehtjedimmie vihtesje ahte diedtejoekedimmiem tjielti- jih skuvli gaskemsh man ïetniengielen-ööhpehtimmien bijre tjuara 16:inie tjieltine tjielkebe sjidtedh.

Buerie vuesiehtimmieh gååvnesieh

Gellie tjielth, v.t Nässjö jih Vänersborg, eensie barkeminie juktie ïetniengielen-ööhpehtimmiem nasjovnelle unnebelåhkoegieline faaledidh. Ektiedimmie krannatjiltigujmie, gaskese jolleskuvligujmie jih sjiere råajvarimmieh romi unnebelåhkose leah vuesiehtimmieh buerie råajvarimmieh mah mietiemoesne juhtieh. Jeatjah tjielth mah aaj eensie barkeminie juktie ööhpehtimmiem nasjovnelle unnebelåhkoegieline faaledidh leah Aerviesjaevrie, Eskilstuna, Landskrona, Lund, Munkedal, Staffanstorp jih Tranemo.

Gaajh vaenie lohkehtåjja

Gellie tjielth dåeriesmoerh utnieh lohkehtåjjah gaavnedh gieh maehtieh unnebelåhkoegieline ööhpehtidh, jalhts tjarki dam voejhkelamme. 23 tjielth dejstie 34 tjielijste nyöjhkoeh ööhpehtimmie learohkidie sjieken gaavhtan ij naan lohkehtåjja dennie gieline gååvnese. Vierremes tsiehkie romani chibe:se. Ajve 5 tjielth 22 tjieltijste gusnie romi learohkh gååvnesieh maehtieh ööhpehtimmiem romani chibe:sne faaledh. Tjarki råajvarimmieh hov daerpies dovne guhkies- jih lihkiemieresne juktie dåeriesmoerem dåastoehidh. Jilleskuvlegoevtese (2011) lea dagkerh råajvarimmieh reektesne vadteme reerenasse.⁴

³ Europarådet 2009, 2011

⁴ Högskoleverket 2011

Guektien gieline ööhpehtimmie buerie juktie learohki gielh jih identitetem eevtiedidh.

Dihthe guektengieline ööhpehtimmie dejnie giehtjedamme darjominie faala aktem positijve jih buerie liereme-sijjem learohki gieles- jih identitete- eevtiedimmide. Akten sjieke disse lea ööhpehtimmiem gielesne dorjesávva jih ij gielese, jih jeatja sjieke dihte ahte learohk aktem guektien gieline guevhkiehtájjam áadtjoeh sijjen lohkehtájjiine.

Seammamieresne giehtjedimmien vuesehte ahte guektien gieline ööhpehtimmie ij badth jítse naakene fáantoe mietimoerese.⁵ Fáantoe goh v.t buerie áejvieladtjh, ahte lohkehtájjah gáávnesieh giej leah buerie maahtoeh, jih vuekiem guktie ööhpedimmien tjirrehtidh leah vihkeles disse maab ööhpehtimmien vadta jih guktie skuvlh mietimoerese buektedh.⁶ Giehtjedimmie aaj vuesehte sveerjensáevmien aajneskuvlh buerebe lohkehtájjah daerpiesvoetide áejvehkedáarjegistie dáarjede jih ahte áadtjoe maahtoem eevtiedidh enn dah guektiengieline darjomh mah leah tjíelti skuvli mieriej sjisjnjielisnie.

Jeenjemes dejstie lohkehtájjiiste gieh guektiengieline darjomi sisnie hov lohkehtájja-ööhpehtimmiem utnieh jih guhkies dáájrehtsem aaj, mohte gille guhte giej leah ööhpehtimmie guektiengieline-maahtosne, mij dotkeme aaj vuesiehtamme tsevsie dejtie didaktihkeles vuekide klaassetjiehtjelisnie.⁷ Storre boelhke dejstie guektiengieline-ööhpehtimmijste vuesehte soejhkesjamme nuhtjemem gielijste jih aaj barkoenvuekiem mij gielide eevtede. Gellie learohkh náekies maahtoem unnemes aktene gieline jih daate kriebesjh vadta ööhpehtimmiem sjiehtesjidh jih aaj dáarjege dennie vedtedh. Joehkehts jis learohkh dam sjiere dáarjegem áadtjoe misse njoelkedassi mietie reaktam utnieh.

Guktie bueriedidh?

Nasjovnelle daltesisnie v.t.g daerpies meijgumie:

- Ráajvarimmieh juktie daerpiesvoetem lohkehtájjiide nasjovnelle unnebeláhkogieline dáastoehtidh.
- Ráajvarimmie juktie ietnien-gielen marginaliseringem dáastoehtidh jih darjodh juktie ietniengielem seamma vierhtege aamhtesinie sjáda goh dah jeatjah skuvlefaagh.
- Ráajvarimmieh juktie vedtedh jollebe daltesem nasjovnelle unnebeláhkojde
- Incitamentem öörnedh juktie tjíelth edtjeh guektiengieleldh darjomh nasjovnelle unnebeláhkojne tseegkedh, v.t.g mierhkesjamme vierhtieh maahtoe-eevtiedimmese jih aaj eevtiedimmese guektiengieline darjomidie
- Jarkelimmie váájnoem buektedh disse kriebesjasse man maadth-maahtoen unnebeláhkogieline bíjre.

Tjíelth jih skuvlh maehtieh joe daelie jinjem darjodh juktie buerebe nuepiem ööhpehtimmeste nasjovnelle unnebeláhkojne dáastoehtidh. V.t.g:

- Bievnesem bueriedidh learohkidie jih eejhtegidie dej nasjovnelle unnebeláhkoej jih dej reaktaj bíjre sijjen kultuvrh jih gielh evtiedidh.
- Daajroem skuvlesne jih reeremisnie bueriedidh dej nasjovnelle unnebeláhkoej- jih dej reaktaj bíjre sijjen kultuvrh jih gielh evtiedidh.
- Díedtejoekedimmiem jih gaskesadtemem tjíelkestidh skuvleáejvieh-, byjjes ietniengielegoevtesi-, jih reeremi gaskemsh.
- Barkoenvuekiem bueriedidh ihkie gaavnedh dah learohkh giej reaktah ietniengiele-ööhpehtámman jih dam vaajtelieh
- Vuekieh gaavnedh mah maehtieh skreejrehtidh guktie daerpiesvoetem ööhpehtámman nasjovnelle unnebeláhkogieline dáastoehtidh, dovne vuekie guktie ööhpehitd jih vielie lohkehtájja áadtjodh

⁵ O'Riagán & Lüdi 2003; Lindberg 2002; Thomas jih Collier i Axelsson jj 2002

⁶ Skolverket 2010 d jih O'Riagán & Lüdi 2003

⁷ Vuartesjh Skolverket 2011

- Darjodh guktie ööhpehtimmie nasjovnelle unnebelåhkoegieline tjjelke boelhke dejstie systematihkeles maahtoebarkojste sjjdetdh.

Vihkeles voestes-iereste vueptiestamme daerpiesvoetijste jih fåantojste barkedh dovne tjierth- jih aajnealmetji daltesisnie fierhnene tjjieltine. Daerpies aaj barkoem nasjovnelle unnebelåhkoej sadth- almetji ektine dorjesåvva.